

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 10 Sayı: 50 Volume: 10 Issue: 50

Haziran 2017 June 2017

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

XX. YÜZYIL RUS EDEBİYATINDA KENTLEŞME VE TOPLUMSAL DÖNÜŞÜMÜN İZLERİ TRACE OF URBANIZATION AND SOCIAL TRANSFORMATION IN RUSSIAN LITERATURE OF THE 20TH CENTURY

Eda H. TAN METREŞ*

Öz

Klasik sosyolojik yaklaşım içinde modernliğin iki temel öncülü sanayileşme ve kentleşme olarak görülür. Kapitalizm ve sanayileşme kavramlarıyla ilişkilendirilen kentleşme olgusu pek çok toplumbilimci tarafından incelenmiş, kentin ve kentliliğin değişen yapısı ve bunların toplumla ve kültürel yaşamla ilişkisi saptanmaya çalışılmıştır. Nitekim Antik Yunan'dan postmodern döneme değin mekânsal, toplumsal, sosyoekonomik ve politik anlamlarda farklı disiplinlerce tartışma konusu olan kentleşme toplumbilim, nüfus bilim, iktisat, tarih ve edebiyat çalışma alanlarında önemli bir yere sahiptir. Bu anlamda Rus toplumsal yaşamında önemli bir evrenin habercisi olan kentleşme, Batı'dan farklı bir biçimde, modernitenin doğal bir sonucu olarak değil, 1920-1960 yılları Rusya'sının yaşam koşullarının bir sonucu olarak dikkat çeker. Nitekim İosif Stalin'in 1928-1930 yılları arasında gündeme getirdiği sanayileşme, kolektivizasyon gibi gelişmeler ancak 1960'lı yılların sonlarına doğru tamamlanmıştır. Böylelikle kendi üst dinamikleriyle dönemin gündelik yaşamını etkisi altına alan kentleşme, insan konusuna hassasiyetle ses veren edebi metinlerde de yer bulur. Gerek toplumsal, gerek demografik, gerekse kültürel anlamda bir dönüşümün yaşandığı bu süreç, XX. yüzyıl Rus edebiyatının 60-70'li yıllarında "kent metinleri" adı altında yeni bir akıma zemin hazırlar.

Bu çalışmada mekânsal, zamansal ve toplumsal kurgulanma sürecinde önemli bir dayanak noktası oluşturan kentleşme ve beraberindeki toplumsal dönüşüm, bu süreci ele alan edebi metinler ışığında disiplinlerarası bir yöntemle ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kentleşme, Toplumsal Dönüşüm, XX. Yüzyıl, Kent Metinleri.

Abstract

In the classical sociological approach, industrialization and urbanization are seen as two basic premises of modernity. The phenomenon of urbanization related to the concepts of capitalism and industrialization has been studied by many sociologists, and the changing structure of the city and the urbanity and their relation with the society and cultural life have been tried to be determined. As a matter of fact, urbanization, which is a topic of discussion among different disciplines regarding spatial, social, socioeconomic and political meanings from antiquity to the postmodern era, has an important place in sociology, demography, economy, history and literature. In this context urbanization which is a precursor of an important stage in Russian social life, in a different way from the West, draws attention not as a natural result of modernity but as a result of the living conditions of Russia from 1920 to 1960. In fact İosif Stalin's developments like industrialization, collectivization between the years 1928-1930 completed only towards the end of the 1960s. Thus urbanization, which influences the daily life of the period with its own upper dynamics, also takes place in literary texts that give a sensitive voice to humanities. This process, experiencing a change both in social, demographic and cultural sense sets the stage for a new literary movement under the name of "urban texts" in Russian literature in the 60s-70s years of 20th century.

In this study, urbanization and accompanying social transformation, which constitute an important mainstay in the process of spatial, temporal and social reconstruction, will be handled in an interdisciplinary way in the light of literary texts that deal with this process.

Keywords: Urbanization, Social Transformation, 20th Century, Urban Texts.

Giriş

Tarihsel süreç içerisinde yaşanan ekonomik, siyasi ve kültürel gelişmelerin sonucunda ortaya çıkan değişimlerin sahnesi olan kent, parçası olduğu toplumun değişme ve evrimleşme sürecine tanıklık eder. Bu anlamda kentlerin sorunlarına çözüm bulmak, kentsel yerleşmeleri rahat ve yaşanabilecek yerleşim alanları yapabilmek, bir bütün olarak toplumun genel tarihsel özelliklerinden ve güncel sorunlarına kaynaklık eden yapısal etmenlerden yola çıkmayı gerekli kılar. Toplum ve kentin etkileşimine işaret eden bu durum, süreçsel bir bütünlüğü ifade eder. Nitekim kent, birbirine eklenen parçaların bütünlüğü olduğu kadar, içinde olduğu, geliştiği zaman dilimlerinin, farklılaşan ihtiyaçları ve değişen amaçları, tarihi ve kültürel miras karşısında alınacak tavır dolayısıyla da bir kültürler birikimi ve zaman içinde birbiri ile hesaplaşarak biçimlenen davranışlar bütünlüğüdür (Koçak, 2011: 260). Söz konusu bütünsel yapısı dikkate alındığında kent; toplumdan, toplumu oluşturan unsurlardan ve toplumun tarihinden ayrı düşünülemez, toplumun değişimi kentteki değişimi de beraberinde getirir. Ancak Fransız toplumbilimci Henri Lefebvre kentin bu dönüşümünü genel hatlarıyla toplumda yaşanan dönüşümün pasif bir sonucu olarak değerlendirmez. Lefebvre'ye göre kent, toplumu oluşturan kişi ve gruplar arasındaki dolaysız ilişkilere de bağlıdır - bu da

* Dr., edahtan@gmail.com

aynı ölçüde önemlidir, dolayısıyla nasıl ki kent bu dolaysız ilişkilerin örgütlenmesine indirgenemiyorsa, geçirdiği başkalaşım da bunların değişimine indirgenemez (Lefebvre, 2015: 63,64).

Modernliğin toplumsal görünümü olarak değerlendirilen kent ve kentleşme, toplumsal-mekânsal bir sistem olarak kent toplumunun yapısını ve evrimini de yansıtır. Lefebvre eski ya da yeni, birçok kenti saran kentsel dokunun önemini yalnızca morfolojisiyle sınırlanamayacağını ifade eder. Bu, az çok yoğun ya da değer yitirmiş bir yaşam tarzının - kent toplumunun - dayanağıdır. Kentsel dokunun ekonomik temeli üzerinde başka bir düzen ve düzeydeki - toplumsal ve "kültürel" düzeyde - olgular da kendini gösterir (Lefebvre, 2015: 29). Böylelikle söz konusu olgular ekseninde kentin dokusunu özümseyen, zamanla belirginleşen izlerin ardında yeni bir yaşam tarzıyla yüzleşen insan, kentli hale gelir. Bu anlamda kent metinlerinin çıkış noktası *insan ve kentin* etkileşimi olarak değerlendirilecektir.

1. Toplumsal Bir Profil Olarak Kent

Modern çağın harekete geçirdiği değişim hızı, modern toplumsal kurumları geleneksel toplumsal düzenlerden ayıran önemli bir etkidir. Bu bağlamda bir değişim alanı olan kentler, toplumsal dönüşümün hızlı dalgalanmasına sahne olan devingen yapılardır. Marx, Durkheim ve Weber'in çalışmalarını kaynak alan kuramsal gelenekler ve Marx'tan etkilenen yazarlara göre modern dünyayı biçimlendiren ana dönüştürücü güç kapitalizmdir. Kapitalizmin kentleşmeyle olan bağlantısını Marx'ın metalaştırma kavramı ile açıklayan İngiliz toplumbilimci Anthony Giddens, kapitalizmin oluşumu ve gelişimiyle birlikte ortaya çıkan toplumsal dönüşüme dikkat çeker (Giddens, 2010: 17-18). Bu düşünceye göre kentsellik toplumda yerleşmiş ilişkileri yansıtan toplumsal bir alan profili çizmektedir. Lefebvre'ye göre ise disiplinlerarası bir inceleme konusu olan kent coğrafyacıların, demografların, iktisatçıların, toplumbilimcilerin, göstergebilimcilerin sözcüklerini birleştiren bütünlüklü bir okuma gerektirir (Lefebvre, 2011: 161). Toplumbilim kentleşmeyi üretim, nüfus, siyasal davranış, ekonomik ve toplumsal değişimler olarak ele alırken, edebiyat bu değişim süreci içindeki insan sorunlarına ağırlık verir, değişen toplumsal koşulları irdeler ve toplumsal yapıya ayna tutar. Bu anlamda araştırmacı Moses I. Finley'in "*Avrupa tarihinin Yunanlılarla birlikte başladığı doğrusya, Yunan tarihinin de Odysseus'un dünyasıyla başladığı, bir o kadar doğrudur*" ifadesi önem taşır (Finley, 2014: 30). M.Ö. VII. yüzyılda kaleme alınmış olduğu düşünülen "İlyada" ve "Odyssea" destanları insanlığın; uygarlıkların oluşup biçimlendiği antik kentlerdeki uzun yürüyüşüne eşlik eden, tarihe düşülmüş birer not niteliği taşır. Benzer bir biçimde gerek Rus toplumsal yaşayışına, gerekse Rus edebiyatına yön veren edebi bir tür olarak "gezi notları"* da Sümer, Babil, Antik Yunan ve Roma kaynaklarında öne çıkan *kent* konulu metinlerle eş değer tutulabilir. Nitekim Rus toplumunda dünyevi kültürün yaygınlaşmaya başladığı XV.-XVI. yüzyıllarda, coğrafi bilgilerdeki eksikliğin giderilmesi düşüncesiyle bilgi toplama ve kaydetme amaçlı geziler düzenlenmeye başlar (İnanır, 2004: 25-27). Böylelikle kent ve insanın etkileşiminden doğan metinler farklı kültür ve yaşayışları Rus toplumuna taşıyarak bilimsel-tanımsal bir bakış yaratır.

Batı'da kaleme alınan kent metinleri derebeyliklerin yıkılması ve Sanayi Devrimi sonucunda gelişme gösterir. Sanayileşmenin getirdiği seri üretimin gelişmesine bağlı olarak büyüyen kentler ekonomik, toplumsal ve siyasi yapıda büyük değişikliklere yol açan köklü dönüşümler olarak edebiyatta da yer bulur. Kırsaldaki yaşamın ritmi ve duysal zihin farklı bir bilince sahiptir. Hayal gücü çok daha yavaş, çok daha alışılmış ve çok daha düzgün akar. Daha derinden hissedilen ve duygusal ilişkilere yaslanan köy yaşantısı karşısında kente özgü yaşam sarsıntılı ritmi, binlerce değişkeni bulunan metropol tipi insanıyla çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Modern yaşamın sorunlarını bu eksenle ele alan Alman toplumbilimci Georg Simmel, etkin toplumsal kuvvetler karşısında bireyin bunalımının; tarihsel miras, dışsal kültür ve varoluş özerkliğini ve bireyselliğini muhafaza etme amacından kaynaklandığını ifade eder. İlkel insanın bedensel varoluşu için doğayla yaptığı mücadele, en son dönüşümüyle bu modern biçime ulaşmıştır (Simmel: 2014: 81). Bu anlamda Fransız yazar Gustave Flaubert'in "*Madam Bovary*" adlı eseri modernlikle birlikte derinleşen kent-taşra uçurumunu belirgin çizgilerle aktarır. Benzer bir biçimde modernliğin kent, kalabalıklar, yabancılar, ötekilerle ilişki, zaman-mekân gibi pek çok yönünü ele alan Fransız şair Charles Baudelaire'in anlatımı da zaman-mekân sıkışmasının yaşadığı geç modern döneme işaret eder.

Rus toplumsal yaşamında ise önemli kırılmalara neden olan kentleşme süreci, Batı'dan farklı bir biçimde, modernitenin doğal bir sonucu olarak değil, 1920-1960 yılları Rusya'sının yaşam koşullarının bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Söz konusu sancılı süreç Stalin'in 1928-1930 yılları arasında gündeme getirdiği sanayileşme, kolektivizasyon* gibi gelişmelerle ancak 1960'lı yılların sonlarına doğru

*Gezi notlarının ortaya çıkışı XI. yüzyıla uzanır ve üç yüzyıl boyunca 'Hacnameler' gezi notlarının tek örneği olarak kabul görür. Dünyevi gezi notları bağlamında Afanasiy Nikitin'in kaleme aldığı "Üç Deniz Ötesine Yolculuk" (1466-1472) adlı eser dönemin öncü çalışması olarak kabul edilir. Bkz.: Emine İnanır (2004). *P. A. Tolstoy'un Gezi Notlarında (1697-1699) 'Ben' ve 'Öteki' Konusu*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayını, s. 25-27.

* Kolektivizasyon, sanayiye efsanevi güçler atfeden bir ideolojinin ürünüdür. Tarım sanayileşirse kırsal geçmiş Rusya'da yok olacaktı. Amaç, Rus tarım ekonomisinin geleneksel yapısını ifade eden milyonlarca ayrı ve küçük tarım alanını kolhoz olarak adlandırılan kamulaştırılmış büyük toprak ünitelerine çevirmektir. Bkz.: George Vernardsky (2009). *Rusya Tarihi*, Çev. Doğanhan-Egemen Ç. Mızrak, İstanbul: Selenge, s.424.

tamamlanmıştır. Kentleşmenin arka planında yaşanan devrim ve iç savaş, kıtlık, sanayileşme, II. Dünya Savaşı gibi gelişmeler ise bu süreci etkileyen dinamikler olarak ülkenin demografik durumunu ve o zamana kadar var olan yerleşim yapısını değiştirmiştir (Gornova, 2014: 108). Moshe Lewin bu süreci XX. yüzyılın en önemli yeniliği olarak değerlendirir (Lewin, 2009: 256-257). Böylelikle kendi üst dinamikleriyle dönemin gündelik yaşamına gölgesini düşüren kentleşme, aşamalı olarak gerçekleşmesine karşın toplum, kültür, zihniyetler hatta devlet üzerinde önemli bir etki yaratır.

2. XX. Yüzyıl Rus Edebiyatında Kentleşmenin Bir Sonucu Olarak Toplumsal Dönüşüm

Üç devrim*, üç savaş* ve sonrasındaki zorlu yılların belleklerde derin izler bıraktığı XX. yüzyılın ilk yarısı, dönemin ruhunu bir yüzyıl kadar zengin bir edebi mirasla taçlandıran bir arşiv sunar. *Rusya'dan Sovyetler Birliği'ne geçiş* olarak ifade edilen bu dönem, *eski dünyadan kopup yeni dünyaya doğru adım atılmaya başlanan bir çağa tanıklık eder* (Bayevski, 2003: 23-24). Gerek ülke tarihinde, gerekse sosyopolitik ya da gündelik yaşamda rol sahibi olan herhangi bir kent imgesi etrafında oluşturulan kent metinleri ise kültürel yaşamı anlayabilme konusunda önem taşır. Bu anlamda 80'li yılların başından I. Dünya Savaşına ve Devrime uzanan gelişmelere ışık tutan Valeri Bryusov'un eserleri kentin geleneksel niteliklerinin, köklü değişimiyle ortaya çıkan yeni görünümünün acı ve hüznü tonlarını yansıtır. Nitekim şairin "Kon Bled" adlı şiiri "*Sokaklar bir fırtınayı andırıyordu. Kalabalıklar geçip gitti,/ Onları önüne geçilmez bir kader takip ediyormuş gibi./Otobüsler, at arabaları ve otomobiller hızla gittiler,/ Bitmek tükenmek bilmeyen, öfke dolu insan seliyle...*" (Bryusov, T.Y.: 408-409) mısralarıyla, modernleşmeye karşı modernizmin öncüsü olan Baudelaire'nin kehanetlerini anımsatır. Şairin bu mısraları, kent apokaliptisinin (kıyamet) karanlığında kalan bir bilincin ürünüdür. Puşkin'in, Nekrasov'un, Belçikalı şair Émile Verhaeren'ın kentsel şiir geleneğini bilinçli bir biçimde sürdüren Bryusov'un mısralarında kent ve insanın biraradalığı somut göstergelerin yanı sıra, soyut düşüncelerle de varlığını hissettirir. Şair, Moskova'daki yaşayışın kararlı bir biçimde değişime uğradığı Ekim Devrimi sonrasında, sevdiği kentin çehresinde meydana gelen yenileşmeyi "*Müştemilat binalarının yerine gökdelenler yükseldi. Ve her yerde utanması olmayan stil "modern" baş gösterdi...*" sözleriyle ifade eder (Aktaran: Sorokin, 1987: 755). Öte yandan kentin çehresinde meydana gelen bu değişimin insanları da sardığını düşünen Bryusov, kentlerde yaşanan duygusal ilişkileri dahi farklı bir gözle aktarır. V. S. Bayevski'nin "*Kalabalığın içindeki insanlar bir anlığına karşılaşılıyor, bakışlarıyla birbirlerine ateş çakıp sonra tekrar ayrılıyorlar – sonsuza dek...*" (Bayevski, 2003: 39) sözleriyle aktardığı bu algı karmaşası, benzer bir biçimde Bryusov'un "*Vstreça*" (Karşılaşma) adlı şiirinde de "*Bu karşılaşmalar kısa süreli/Başkent'in ıssız sokaklarında...*" sözleriyle yer bulur (Bryusov, T.Y.: 382).

Antik çağ, ortaçağ ve kapitalist dönem gibi kentin ve insanın tüm zamanlara ait yaşayışı, varlığı Bryusov'un eserlerine konu olan önemli dönemeçlerdir. Bryusov, her ne kadar değişen kentin yeni çehresiyle geçmişine sırtını dönmek durumunda kalan, yeni bir yaşama adapte olan kentli insanı ve kentleşme olgusunu, çoğunlukla, olumsuz bir ruh haliyle aktarsa da içinde bir umut yeşerttiği görülür. Şairin bu ruh hali 28 Mart 1899 tarihinde İ. A. Bunin'e hitaben yazdığı mektubuna şu sözlerle yansır:

"Kentlerdeki baharı seomez misiniz, köylerdeki çamur ve karın eridiği ormanlardaki çıplak çalılıklardan daha yatkin görünüyor bu bana. Bizler kenti fazla gözlemlemiyoruz, yalnızca içinde yaşıyoruz ve nedense yalnızca bahçeye giden patika yolu doğaya atfediyoruz, sanki sokakların gittikçe daralan, uzaklaşan taş kaldırımları ve çatıların silüetiyle aydınlık gök, doğanın bir parçası değilmiş gibi. Günün birinde kentler benim hayal ettiğim gibi olacak... Telgraf tellerinin, düzgün duvarların ve demir ızgaraların tüm güzelliğini herkes fark edecek." (Aktaran: Sorokin, 1987: 744-745)

Kent ve köyü karşı karşıya getirerek bir kıyaslama üzerinden düşüncelerini aktaran Bryusov'un bu tutumu, Bunin'in bizzat, eserlerinde yer alan bir aktarım yöntemidir. Köy nesri yazarları arasında yer alan Bunin, kent yaşamını açık ifadelerle kötülemek yerine, yaşanmışlıkları öne çıkarır ve eserlerinde insanı ait olduğu yerle bütünleştiren sonlar yaratır. Yazarın "*Mitya'nın Aşkı*" (Mitina Lyubov) adlı eserinde kente ve köye dair izlenimler, bu iki farklı kültüre ve yaşayışa ait *iki kadın* imgesi ardına gizlenmiştir. Eserde başkahraman Mitya'nın yaşadığı kent – Moskova; âşık olduğu kız – Katya ile bütünleştirilerek kentin ruhu satır aralarında da olsa Katya'nın yaşayışı üzerinden aktarılır. Mitya'nın iç sesi de bu düşüncüyü doğrular niteliktedir: "*Moskova'nın yaldızlı, hareketli hayatını bırakıp Katya'nın buraya gelmesi imkânsızdı elbette!*" (Bunin, 2013: 27). Bunun yanı sıra Katya'nın sürekli yoğun oluşu, Mitya'ya zaman ayıramayışı, giyimi, yaşam tarzı kenti çağrıştıran özelliklerle donatılmıştır. Eserde uzun betimlemelerle ele alınan Mitya'nın olumsuz ruh hali, Katya'dan ve dolaylı olarak Moskova'dan uzaklaşma fikriyle okuyucuyu başka bir mekânla – *köy* ve yine bu mekânla ilişkili olarak başka bir kadınla – Alyonka ile karşı karşıya getirir. Dolayısıyla değişim her bir kişi için farklı duygular uyandırır; belli belirsiz, kararlı kararsız düşüncelerle oluşan algılar farklılık gösterebilir. Bu anlamda Bunin'in örtülü bir anlatımla altını çizmeye çalıştığı köyden yana tavrı; Bryusov'un

* 1905 Devrimi, 1917 Şubat Devrimi, 1917 Ekim Devrimi.

* 1904-1905 Rus - Japon Savaşı, I. Dünya Savaşı, 1917 - 1923 yılları arasındaki İç Savaş.

çoğunlukla kaygılı, ancak her şeye rağmen umut taşıyan tutumu Aleksandr Blok'un satırlarında yerini anti-kentsel motiflere bırakır. Şair, "Bezvreneye" adlı eserinde bu tutumunu şu sözlerle ifade eder:

"Dünya yeşil ve çiçekli, ama bu güzelliğin açıklarında pis kokusu, boğucu dumanı ve insanı korkutan uçuştusuyla etraftaki yeşilliği içine çeken kentin örümcek ağları var. Artık ev ocakları yok. Bu uçsuz bucaksız, yapışkan örümcek; Altın Çağın sembolü huzur ve sükûnet kokan kutsal mekâna yerleşti... Bizler kapıların ve sönük pencerelerin meydanlara ardına kadar açıldığı bir çağda yaşıyoruz... Aramızda serseriler de var, kent meydanlarında karşılaşılan boş gezenler, evsiz aylaklar da..." (Blok, 1906: 6)

Benzer bir biçimde Sergey Yesenin de (Blok'dan on yıl sonra, 1916 yılında) *"Ülkemi terk ediyorum/ Dolaşmaya gidiyorum hem bir yankesiciyle / Hem sevdiğim bir dostla bana yakın/ Biliyor bıçağı çizme koncu için / Ve gidiyor Yesenin bu yolda 'Siyah Adam'a' kadar"* (Yesenin, 1995, 99) mısralarıyla anti-kentsel görüşü destekleyen bir tutum sergiler. Eserlerinde Rus insanının düşünsel zenginliğini öne çıkaran Yesenin'in kendisiyle bütünleşen milli duygularından hareketle, başkent Moskova'nın şairin yaratıcılığında özel bir yer kapladığı söylenebilir, ancak Moskova şairin memleketi değildir. Nitekim Yesenin, kendisini son köy şairi addeder. Yesenin'in kendisi için yaptığı bu tanımlama, Maksim Gorki tarafından da adeta onaylanır. Yazar "Edebi Portreler" (Literaturne Portreti) adlı eserinde Yesenin'den söz ettiği kısımda şairin köye olan bağlılığı ve ölümünü şu hikâyeyle bütünleştirir:

"Stefan Jeromskiy, 1907 ya da 1908 yılında Kapri'de Bulgar yazar Petko Todorov'la bana, bir vesileyle Krakov'a gitmiş ve burada yolunu şaşırıp kaybolmuş bir çocuğun hikâyesini anlatmıştı. Çocuk kentin sokaklarında uzun süre dolaşıp duruyor, alışkın olduğu geniş tarlalara bir türlü çıkamıyormuş. Sonunda kentin onu bırakmak istemediğini hissederek yere diz çöküp dua etmiş ve ulaşmak istediği kırlara kendisini nehrin götüreceğini umarak köprüden Visla'ya atlamış. Boğulmaktan kurtarmışlar ama her yanı paramparça olduğu için ölmüş." (Gorki, 2007: 347)

Bu sözleriyle Peterburg'a ait olmadığını hissettiği Yesenin'in, kendisinde yolunu kaybetmiş bir çocuk izlenimi uyandırdığını ifade eden Gorki, şairin "Pesn o sobake" (Köpeğin Türküsü) adlı şiirini dinledikten sonra Yesenin'in bir insan olmaktan çok "kır hüznelerini", sevgiyi ve merhameti dile getirmek için yaratılmış bir organ olduğunu düşünür (Gorki, 2007, 352). Bu dönemdeki edebi metinlerin çıkış noktasını oluşturan insan; Gümüş Çağ edebiyatının hassasiyetle eğildiği bir konu olarak mekânla, zamanla, kendi iç dünyası ve yaşamakta olduğu dünyanın yasalarıyla çevrili trajik bir dönemin kahramanıdır. Bu anlamda somut bir model olarak insanı öne çıkaran trajik yıllar Vasili Rozanov, Fedor Sologub, Zinaida Gippius, Anna Ahmatova, Nikolay Gumilyev gibi daha birçok Gümüş Çağ edebiyatı kalemiyle zamana düşülen bir not olur. Başka bir deyişle bu döneme ait çoğu eser, yaratılmak istenen unutmaya kültürüne açılmış bir ateş olarak düşünülebilir. Nitekim Proleter kültürün beraberinde getirdiği geçmişin mirasını reddetme düşüncesiyle *eski dünya* yok edilmek istenir. Karşıt görüşlerin yanı sıra, bu düşünceyi destekler nitelikte eserler de kaleme alınır. Vladimir Kirillov'un eski dünyanın yok edilmesini konu alan "Mı" (Biz) adlı şiiri, proleter kültürün karakteristik örnekleri arasında yer alır. 1919 yılında kaleme alınan bu çalışma, özünde *eski dünya* geleneğini, geçmiş zamandan bugüne uzanan halk yaşamını ortadan kaldırmayı amaçlar. *"Varsın bize 'Güzelliğin cellatları' diye bağırınsınlar/ Yarınımız için Rafael'i yakacağız/ Müzeleri yıkacak, sanatın çiçeklerini ayaklar altına alacağız..."* (Kirillov, 2017) sözleriyle kararlı bir biçimde geçmişe sırtını dönen mısralarda, burjuvazi *benin* yerini proleter *biz* aktarımının aldığı görülür. Akimov'un belirttiği gibi çarpık toplumsal normların gündemde olduğu bu süreç, gücünü her alanda gözler önüne serer. Böylelikle yaşam da değişime uğrar ancak doğal bir süreç içinde - kendiliğinden değil, sert ve zorlayıcı bir baskının kendi kanunlarına göre! Değişen mekân ve zamanın birlikteliğinde geçmiş ve bugün arasında sıkışıp kalan insan ve bir yandan tanıklık ettiği dönemlerin izlerini taşıyan, diğer yandan gerçekleşen başkalaşım ve dönüşümlere sahne olan kent, edebi metinlere kaynaklık eder. Bu konu 1920-1930'lu yıllarda yalnızca A. Ahmatova, M. Tsvetayeva, B. Pasternak, O. Mandelştam ve N. Zabolotski gibi şairlerin mısralarında değil, aynı zamanda Ye. Zamyatin, İ. Babel, M. Zoşçenko, A. Platonov gibi yazarların eserlerinde de dile getirilmiştir (Akimov, 2011: 439). Nasıl ki Marina Tsvetayeva'nın şiirlerinde kentin kutsal gerçekliği, manevi temelini korumak için gizli bir emelle özdeşleştirilmişse, Bulat Okudcava da şiirleri aracılığıyla Sovyet yıllarında bozguna uğramış Moskova'nın orijinal yer isimlerini, eğilmiş kenti ve tüm halkı manevi kaynağına döndürmeyi tasarlar. Gerçekleşen dönüşümü; kültürden mahrum bir gidişatın bu zamana kadar varlığını sürdürmüş bir yaşayışa sızması olarak yorumlayan Mihail Bulgakov ise, komünist düşüncenin küçük burjuva değerlerinin üstünde yeni bir Sovyet insanı yaratma ideallerini hicvettiği eserler kaleme alır.

Her anlamda bir değişimin yaşandığı bu süreçte bir sanayi kentine dönüşmeye başlayan Moskova, iç savaş sırasındaki onca insan kaybına rağmen, ülkeyi saran açlığın da etkisiyle binlerce köylünün akın ettiği bir sığınağa dönüşür. Araştırmacı Georgi V. Andreyevski kentin içinde bulunduğu bu durumu *"Başkent Moskova rüzgâra karşı duran bir muma benziyordu, sönmek üzere olan ve kendine çekiyordu herkesi bir son umut misali. (...) ve yıkık, kan ağlayan kentlerden, köylerden sıkışık Moskova konutlarının (sözde) rahatlığına doğru bir iç göç başlar."* sözleriyle ifade eder (Andreyevski, 2008: 416). Farklı yerleşim birimlerinden gelen seslerin çok çeşitliliği A. Çehov'un üç kız kardeşlerinin "Moskova'ya, Moskova'ya, Moskova'ya" çılgınlıklarını anımsatır.

Kentin kenar kesimlerinin barakalarla dolduğu, kent merkezindeki ev ve dairelerdeki kiracılara ait adres rehberlerinin ise yoksul ve aydın kesimin bir arada yaşadığı karma bir toplumsal sınıf tablosu çizdiği bu süreç, yaşanan dönüşümü tarihe bu şekilde not eder. Dönemin yaşayışını bütünüyle içinde barındıran bir ifade olarak “komunalka” (komün daire) Sovyet Rusya’sının gündelik yaşamını yansıtan, önemli bir simgedir (Orlov, 2008: 84). Bu durumu toplumsal yönüyle değerlendiren araştırmacı Stephen Kotkin’e göre ortak bir yaşam alanı yaratılmak istenen komün politikasında asıl amaç; öncelikle birey üzerinde her yerde var olan bir kontrol sağlamak (işte olduğu gibi günlük yaşamda da), ikinci olarak *ev-yuva* ve *insanın kendi başınlığının özü* gibi Çarlık Rusya’sında yerleşmiş düşünceleri çürütmektir (Kotkin, 2001: 250-325). Nitekim 1917 Ekim Devrimiyle birlikte aile yuvası düşüncesi büyük bir parçalanmaya uğrar ve binalardaki daireler farklı bir anlam kazanmaya başlar. Stephen Kotkin bu durumu şöyle değerlendirir:

“Daire ve odalardaki bölmeler, çok öncelerden beri yabancı insanlarla iletişime geçmemek olarak açıklandıysa, Sovyet Rusya’da oluşturulmak istenen ortak yaşayış da; insanları aile yaşantısından ortak yaşama doğru bir geçişe yönlendiren yeni bir insani ilişkiler modeli olarak görülmüş olsa gerek.” (Kotkin, 2001: 250, 328)

Akimov, hem toplumsal yaşamda hem edebiyat dünyasında yeni bir oluşum olarak yer edinmeye başlayan kentin ve köyün kaderinin Rus edebiyatı içinde hiçbir dönemde XX. yüzyılın ilk on yılı ve XXI. yüzyıla açılan sonraki yıllarda olduğu kadar, böylesine sıkı sıkıya bağlı olmadığını ifade eder (Akimov, 2011: 482). Gerek demografik bilgiler, gerekse kültürel yaşam ve manevi birikim doğrultusunda ortaya çıkan sanat eserleri Rus geleneksel köy ahlakı ve manevi dünyasının doğayla, bir yaşam yaratabilmenin gündelik uğraşyla bağlantılı olduğunu gözler önüne serer. “Kak nam obustroit Rossiyu?” (Rusya’yı Nasıl Geliştirmemiz Gerek?) adlı çalışmasının epigrafında bu konuya değinen Aleksandr Soljenitsın, insanın kökleriyle, ait olduğu toprağıyla olan ilişkisini “*Toprak, insan için yalnızca sahibiyet değil, aynı zamanda manevi anlamlar da içerir. G. İ. Uspenski, F. M. Dostoyevski gibi yazarlar bu konuyla ilgili eserler kaleme aldılar ve bu konuyu dile getirenler yalnızca onlar da değildi...*” sözleriyle ifade eder (Soljenitsın, 2016). Bu anlamda edebi kaynaklarda köy nesrinin ilk örneği olarak geçen (Bolşakova, 2002: 29) yazarın 1963 yılında yayımlanan “Matryona’nın Evi” (Matrenin dvor) adlı eseri sözü edilen manevi duyguların yüceltildiği bir çalışma olarak değerlendirilebilir. Eserde Matryona adlı köylü kadın; sistemin beraberinde getirdiği kötü ve zor şartlar altında verdiği onurlu mücadelesi, hoşgörüsü ve vatansız yaşayamaması ile dikkat çeker. Matryona, Rusya’yı ayakta tuttuğuna inanılan dürüst Rus köylüsünün temsilcisidir ve Soljenitsın bu eserinde Matryona’nın yok oluşuyla birlikte, son dürüst insanını da kaybeden köyün yok olacağı adına duyduğu endişeyi dile getirir. İç savaştan, kolektifleşmeden sonra XX. yüzyıl Rus köyü, Matryona adlı yaşlı kadının suretinde vücut bulur (Can Emir, 2014: 330). Edebi metinlerde altı çizilmeye çalışılan manevi dünya içindeki her bir birey, tüm yaşamını saran kendine özgü bu varoluşun bir parçası haline gelir. Topluluk her bir bireyi yaratır, her bir birey de onu.

Rus toplumsal yaşayışı ve Rus düşüncesi ekseninde şekillenen edebi metinlerin ortaya koyduğu üzere, kentleşme ideolojisi farklı temellerle inşa edilmiş Batı düşüncesine daha yakındır. Batılı düşünürler için uygarlık önemli bir kavramdır ve Batı uygarlığının yükselişinde Batı medeniyetinin temelini oluşturan kentlerin rolü büyüktür. Bu konuda araştırmalarda bulunan Robert E. Park, kenti; gelenek ve göreneklerden miras aldığımız, bu geleneklerle aktardığımız örgütlü tutumlar ve duygular toplamı olarak tanımlar (Aktaran: Özkul, 2009:101). Rus düşüncesindeki kent algısı üzerine incelemelerde bulunan Galina Gornova ise kenti; akraba ilişkileri, kan bağları ve özün sınırlarından bir çıkış, bir uzaklaşma, insanın ait olduğu aile klanından kopmasıyla yavaş yavaş gelişen bir süreç olarak ifade eder (Gornova, 2014: 113). Herhangi bir klana, toplumsal birliğe ait olan insanın henüz kendi kimliği oluşmamış, *benin* yerini *soy* tutmuştur. Ancak kentsel uygarlığın gelişimiyle insanın dönüşümü başlar. Batılı düşünürler özgürlüğe, insan haklarına, bireyciliğe yüksek değer atfeder ki, bunlar da kent yaşamının en belirgin özellikleridir. Batılı toplumun teorik anlayışında ön planda olan toplumdan çok bireydir ve önemli olan kolektivizm değil, bireyciliktir. Batı düşüncesinde özgürlük bütünlükçü değil, daha liberal anlamdadır. Dolayısıyla kentleşme ideolojisini Batı düşüncesinden ayırmak zordur, nitekim tarih araştırmaları ekseninde gerçekleştirilen çalışmalar kimlik konusunun kentlerde oluştuğunu ortaya koyar (s.113).

Kentlerdeki yaşam, insanları yalnızca maddi imkânsızlıklarla yüzleştiren yönleriyle değil, manevi sorunları irdeleyen yönleriyle de yaşamakta olan insanlık dramını gözler önüne serer. Bu bağlamda 1917 yılı itibarıyla Moskovalıların %70’inden fazlasının yaşam standartlarında yapılacak kökten bir değişiklik, bir iyileştirmenin ihtiyacını artık derinden duyumsadığı görülür. Binlerce işçi fabrikaların işçi barınaklarında çok katlı tahta ranzalarda zor şartlar altında yaşamaktadır. İşçilerin yaşadığı söz konusu zor şartlar Maksim Gorki’nin “Ana” adlı eserinde “*Fabrikalar, cansız taşlar büyürken, canlı insanlar küçüldüler, sefillikleri içinde bocalayarak geberip gittiler.*” sözleriyle ifade edilir (Gorki, 2003: 23). İnsanlar barakalarda ya da başkalarının kaldığı odaların bir köşesinde barınmak zorunda kalır, çoğunlukla hiçbir konforu olmayan, dört duvardan ibaret işçi barakaları ve sayıları sürekli artan, her aileye bir odanın, dört ya da daha fazla aileye bir mutfağın düştüğü ortak kullanılan komün daireler (komunalka) Sovyet kentlerinin değişmez bir manzarası haline

gelir (Lewin, 2009: 256-257). Böylelikle modern dünya ile pek de uyuşmayan belirsiz bir yaşam tarzı ortaya çıkar –koridor sistemi! Bu dönemdeki *komunalka* kültürü ve yaşayışı; var olan bu düzen üzerine yapılmak istenen yeni örgütlemelere rağmen toplumsal bir karmaşa, absürt bir gelişme olarak 1920-1930’lu yıllardaki edebi eserlere konu olur. Farklı toplumsal ve kültürel katmanlardan gelen komşuların kaçınılmaz bir şekilde birbirlerini anlayamamaları, çatışma ve geçimsizlik içinde yaşamlarını sürdürme çabaları Mihail Zoşçenko, Arkadi Averçenko, İlya İlf ve Yevgeni Petrov gibi yazarların satirik ağırlıklı eserlerine kaynaklık eder. İlf ve Petrov’un “On İki Sandalye” (Dvenadtsat stulyev) adlı eserinde resmedilen Keşiş Bertold Şvalts Adına Öğrenci Yurdunda kalan kimya bölümü öğrencilerinin yaşamı bunun bir örneğidir. Adı geçen yazarların eserlerinde değindikleri üzere kentleşmeyle, insanların toplumsal yaşamlarındaki geçişlerle edebiyatta etkin bir rol sahibi olan kent metinlerinin oluşumu (geçirdiği farklı evrelerin yanı sıra) geçmişten gelen bir konu olarak yansıtılan *köyle* yakından ilişkilidir. Viktor P. Astafyev, Valentin G. Rasputin, Fyodor A. Abramov, Vasili M. Şukşin gibi yazarlar nasıl köy yaşamını kaleme almışlarsa; kent yaşamı da başta Yuri Trifonov olmak üzere Andrey G. Bitov, Vladimir S. Makanin, Anatoli N. Kurçatkin, Viktoriya S. Tokareva, Daniil A. Granin ve Arkadi ve Boris Strugatski Kardeşler gibi yazarların eserlerinde yer bulur (Rogover, 2011: 460). Bu anlamda kenti sanatsal bir araştırma objesi olarak ele alan Yuri Valentinoviç Trifonov, sanatıyla XX. yüzyıl Rus edebiyatının ikinci yarısındaki Moskova metinlerinin öncü yazarlarından biri olarak kabul edilir. İçinde türlü sorunu barındıran kentleşmenin çok renkliliği ve insanları huzursuz etmeye başlayan XX. yüzyıl kenti, yazarın eserlerinde öne çıkan temalardır. Yazarın 1950-1960 yıllarındaki eserlerinde yer verdiği kent teması iki farklı çerçevede gelişme gösterir: İlk olarak Türkmen ve Karakum kanallarının kurulma sürecini ele aldığı çalışmaları ki bu çalışmalar sonucunda “Turkmenskie rasskazı” (Türkmen hikâyeleri) adlı seri ve “Utolenie jajdı” (Susuzluğa Çare) adlı roman ortaya çıkar. İkinci olarak; yazarın kendi çevresinden yola çıkarak sanatsal düzlemde ele aldığı Moskova sakinlerinin gündelik yaşamı ve değer yarguları. Bu gözlem ve algının iç tepkisiyle oluşan “Moskova metinleri” Trifonov’un sanat mirasının özgün yapısını oluşturur (Kazimagomedova, 2016).

Andrey Bitov’un eserlerine konu olan kent ise nostaljik bir anlatımla yolu köyden geçen insanların yaşamlarından kesitler sunar. Kentlerin çehresinde baş gösteren değişim, yeni düzenlemelerle eskinin yok oluşu ve yerli halkın da bu sele kapılışı yazarın kayıtsız kalamadığı gelişmelerdir. Nitekim “*Ve Moskova işte böyle kayboluyor. Tıpkı kesilmiş bir çamın; başka bir ağacın, tüm bir ormanın yok oluşunu ifade etmemesi gibi. Birdenbire tüm bir orman baltadan geçirilir. Arbat orman yolu... Ve daha çocukluk yıllarında orada beyaz mantar bulduğunu anımsayan biri de çok geçmeden yok olacaktı...*” (Aktaran: Şaravin, 200: 38) sözleriyle kentin maruz kaldığı karmaşayı bir ağacın baltadan geçirilmesiyle özdeşleştirir. Kentin, gündelik yaşamın ve kent insanının değerlerinin yeniden yapılanması Sorokoletnie (Kırkıyaşlar) kuşağına ait Moskova merkezli eserleri de anımsatır, bu konuyu değerlendiren L. A. Anninski ve N. B. İvanov gibi eleştirmenler 70’li yıllarda ortaya çıkan “Sorokoletnie” kuşağının çalışmalarını Trifonov sonrası “Moskova okulu” (Moskovskaya şkola) olarak adlandırır (Anninski, 1986: 219). Nitekim Trifonov’un edebi geleneği, Sorokoletnie kuşağı yazarlarından Vladimir Makanin’in eserlerinde de soluk bularak sürdürülür. Ancak Trifonov’un sanatını özümseyerek eserlerinde yalnızca kendince önemli bulduğu noktaları belirginleştiren Makanin’in, kent yaşamında oluşan değişimi başka bir dille aktardığı söylenebilir. Nitekim Trifonov’un sanatının Makanin’in eserlerindeki ilk izdüşümü, iki yazar arasında benzerlikten çok farklılık olduğunu ortaya koyar. Trifonov, Moskova’yı *ev* olarak duyumsayan Moskova kökenli kahramanlar yaratır. Makanin’in kahramanları ise büyük kentin ritmine alışmakta zorlanan Ural’dan gelen taşra insanlarıdır. Trifonov’un eserlerinde, Moskova da kahramanlardan biri gibi okuyucuya varlığını hissettirir, ancak yazarın kente ait betimlemeleri de anlatımını biçimlendiren önemli bir unsur olarak öne çıkar. Makanin’in anlatımında ise bir bütün olarak Moskova imgesi yer almaz. Olaylar bir apartman dairesinde, evde veya iş yerinde gerçekleşir, başka bir deyişle yazar Moskova doğasının ayırında değildir. Seyrek manzara karalamaları yazarın anlatımında yalnızca mekânı aktarma aracı olarak yer alır. Makanin’in 1970’li yıllara ait eserlerinde kent, yaşam kuralları yazarın taşradan gelen kahramanlarına anlaşılabilir gelen bir yerleşke olarak sunulur. Bu bağlamda yazarın “Na pervom dıhanii”, “Valeçka Pekina”, “Strae knigi” ve “Povest o starom posolke” adlı eserleri önem taşır. Yazarın 1970-80’li yıllara ait eserlerinde taşra kültürüyle yetişmiş birey, şimdinin Moskovalısı olarak başkent toplumuna dâhil olmaya çalışır, ancak yalnızca kentin belli bir kesimini sahiplenebilir, tüm bir başkenti değil (“Grajdanin ubegayuşçiy”, “Antilider”, “Çelovek Sviti”). 1980-1990’lı yıllara ait eserlerinde yer alan kahramanlar ise taşra insanları değil, birden fazla girişi bulunan çok katlı evlerde yaşayan sıradan Moskovalılardır. Başka bir deyişle Makanin kentleşmenin sonuçlarını bizzat tecrübe eden bireyleri ele alır, ancak Makanin’in anlatımında kaybolan eski Moskova yaşantısı Trifonov’da olduğu gibi melankolik bir yaklaşımla aktarılmaz. Yazar yarattığı figürlerin yaşayışını, karşı karşıya kaldıkları değişimi – yeni ve daha aydınlık bir yaşam isteğiyle köyden kente göçmelerini, içten duygularla aktarır. Makanin’in yanı sıra Yuri Arakçeyev, Anatoli Afanasyev, Georgi Bajenov, Vladimir Gusev, Sergey Yesin, Anatoli Kim, Ruslan Kireyev, Vladimir Krupin, Anatoli Kurçatkin, Vladimir Liçutin,

Aleksandr Prohanov, Timur Pulatov, Svyatoslav Ribas, Vyacheslav Şugayev gibi yazarların yer aldığı “Sorokoletnie” kuşağı oluşturdukları birliğin bilincinde olarak bu ruhun zamanla, yaşamı algılayışlarındaki benzeşimle, sanatsal arayışlarına yönelik hedeflerdeki bütünlükle sağlandığını hisseder ve yeni bir anlayışın tohumlarını atarlar.

Sonuç

Disiplinlerarası bir inceleme konusu olan kent coğrafya, toplumbilim, göstergebilim, nüfus bilim, iktisat, tarih ve edebiyat çalışma alanında önemli bir yere sahiptir. Toplumsal-mekânsal bir sistem olarak toplumunun yapısını ve evrimini yansıtan kentin serüveni, aynı zamanda insanlığın serüvenidir. Nitekim modernleşme, kentleşme ve kentsel değişim gibi süreçlerin anlamlandırılmaya çalışıldığı XIX. yüzyıl sonlarında tüm bu çalışmalara *kent*ten yola çıkarak başlandığını söyleyebiliriz. Batı’da derebeyliklerin yıkılması ve Sanayi Devrimi sonucunda gelişme gösteren kentsel yaşam, sanayileşmenin getirdiği seri üretimin gelişmesiyle ekonomik, toplumsal ve siyasi yapıda büyük değişikliklere sahne olur. Rus toplumsal yaşamında ise, Batı’dan farklı bir biçimde, önemli kırılmalara neden olan kentleşme süreci modernitenin doğal bir sonucu olarak değil, 1920-60 yıllar Rusya’sının yaşam koşullarının bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Nitekim 1928-1953 yıllarında büyük değişimlere sahne olan Rusya, sanayileşme hareketiyle başlayan ekonomik gelişmelerin yanı sıra, tarımın zorunlu olarak kamulaştırılması ve beraberinde gelen kıtlıkla mücadele ederek gerek siyasi, gerek toplumsal, gerekse ekonomik anlamda zorlu bir süreçten geçer. Dolayısıyla kentleşmenin arka planında yaşanan devrim ve iç savaş, kıtlık, sanayileşme, II. Dünya Savaşı gibi gelişmeler ülkenin demografik durumunu ve o zamana kadar var olan yerleşim yapısını değiştiren önemli etkenlerdir. Bu anlamda *insan* ve *kentin* etkileşimi kent metinlerinin çıkış noktası olarak değerlendirilebilir. Bir dönüşümün yaşandığı bu dönemde kentin kimi zaman sahne, kimi zamansa aktör olduğu birçok edebi eser XX. yüzyılın 60-70’li yıllarında Rus edebiyatında “kent metinleri” adını alarak belleğin mekânsal, zamansal ve toplumsal kurgulanma ve aktarım sürecinde önemli bir dayanak noktası oluşturur. XX. yüzyılın ilk yarısında öne çıkan konuların olgunlaşarak insanların gündelik yaşamlarına, iç dünyalarına, bireysel olarak yaşamı algılayışlarına indirildiği XX. yüzyılın ikinci yarısına ait kent metinleri; kentin dönüşümüyle yeni bir boyuta taşınan kent yaşamını, kent insanını, yitirilen geleneksel yaşayışı, alışkanlıkları, geçmişe duyulan özlem ve yeni olana duyulan yabancılığı, aile yaşamını, ikili ilişkileri *kent-insan* çerçevesinde aktarır.

KAYNAKÇA

- AKİMOV, V. M. (2011). *Ot Bloka do Soljenitsina putovoditel po russkoy literature XX veka*, Peterburg: İskusstvo.
- ANDREYEVSKİ, Georgi V. (2008). *Povsedneonaya jizn Moskvi v stalinskuyu epohu 1920-1930 godi*, Moskva: Molodaya gvardiya.
- ANNİNSKİ, L. A. (1986). “Struktura labirinta. V. Makanin i literatura “seredinnogo” čeloveka”, *Znaniya*, s. 218-226.
- BAYEVSKİ, V. S. (2003). *İstoriya russkoy literaturı XX veka*, Moskva: Yazıkı slavyanskoy kulturu.
- BLOK, A. A. (1906). *Bezoremnye*, Public Domain, Y.Y.
- BOLŞAKOVA, Alla (2002). *Sudbi krestyanstva v russkoy literature*, Moskva: İnstituta pedagogiki sotsialnoy raboti.
- BRYUSOV, V. YA. *Polnoe sobranie stihotvoreniy*, s. 408-409. (Çevrimiçi) http://e-bookshelf.info/knigi/klassika/Bryusov_Polnoe_Sobranie_Stihotvoreniy.pdf, 26 Mayıs 2017.
- BUNİN, İ. A., (2013). *Mitya’nın Aşkı*, Çev. Ç.Y., Ankara: Fabulinus Kitap.
- CAN EMİR, B. (2014). “Aleksandr Soljenitsın’ın Eserleri ve Yazar Kimliği Üzerine Bir Değerlendirme”, *Turkish Studies*, vol. 9, s. 319-328.
- FINLEY, Moses L., (2014). *Odysseus’un Dünyası*, Çev. Gül E. Durna, İstanbul: Alfa Yayınları.
- GIDDENS, Anthony (2010). *Modernliğin Sonuçları*, Çev. Ersin Kuşdil, 4. bs., İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- GORKI, Maksim, (2003). *Ana*, Çev. Tolga Sağlam, İstanbul: Timaş Yayınları.
- GORKI, Maksim, (2007). *Edebi Portreler*, Çev. Ayşe Hacıhasanoğlu, İstanbul: Yordam Kitap.
- GORNOVA, Galina V. (2014). *Filosofiya goroda*, Moskva: Forum.
- İNANIR, Emine, (2004). *P. A. Tolstoy’un Gezi Notlarında (1697-1699) ‘Ben’ ve ‘Öteki’ Konusu*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayını.
- KAZIMAGOMEDOVA, Rubina İ., “Dokümentalnoe načalo v proze Yuriya Trifonova” (Çevrimiçi) <http://dlib.rsl.ru/viewer/01005011777#?page=1>, 5 Kasım 2016.
- KIRILLOV, V. T. “Jelezny messiya (stihı o revolyutsii)” (Çevrimiçi) http://az.lib.ru/k/kirillow_w_t/text_1922_messiya.shtml, 25 Mayıs 2017.
- KOÇAK, Hüseyin (2011). “Kent-Kültür İlişkisi Bağlamında Türkiye’de Değişen ve Dönüşen Kentler”, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*. II, s. 259-269.
- KOTKIN, Stephen (2001). “Govorit po-bolşevistski”, *Vethi istoriografii poslednih let. Sovetskiy period: antologiya*, Samara, Un-t, s. 250-325.
- LEFEBVRE, Henri (2011). *Kentsel Devrim*, Çev. Selim Sezer, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- LEFEBVRE, Henri (2015). *Şehir Hakkı*, Çev. Işık Ergüden, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- LEWIN, Moshe, (2009). *Sovyet Yüzyılı*, Çev. Yaşar Onay, İstanbul: İletişim.
- MAKANIN, V. S. (2002). *Sobranie soçineniy T.1*, Moskva: Materik.
- ORLOV, İ. B. (2008). *Sovetskaya povsedneonost: istoričeskie i sotsiolističeskie aspekti stanovleniya*, GU-VVE, Moskva.
- ÖZKUL, M. Murat, (2009). “Şehir ve Yabancılaşma”, *Hece Edebiyat Dergisi* 7/8/9 (2009): 150,151,152.
- ROGOVER, E. S. (2011). *Russkaya literatura XX veka*, Peterburg- Moskva: Saga-Forum.
- SİMMEL, Georg, (2014). “Metropol ve Zihinsel Yaşam”, Çev. B. Ö. Düzgören, *COGİTO Kent ve Kültürü*, Sayı:8, 7. bs., İstanbul: YKY.
- SOLJENİTSİN A. İ., “Kak nam obustroit Rossiyu” (Çevrimiçi) http://www.solzhenitsyn.ru/proizvedeniya/publizistika/stati_i_rechi/v_izgnanii/kak_nam_obustroit_rossiyu.pdf, 15 Ekim 2016.
- SOROKIN V. V. (1987). *Russkie pisateli v Moskve*, Moskva: Moskovskiy raboçiy.
- ŞARAVIN, A. V. (2001). *Gorodskaya proza 70-80-h godov XX veka: dis. d-rafilol.nauk*, Beyansk.
- VERNARDSKY, George (2009). *Rusya Tarihi*, Çev. Doğuhan-Egemen Ç. Mızrak, İstanbul: Selenge.
- YESENIN, S. A. (1995). *Polnoe sobranie stihotvoreniy v 7 tomah, T:2*, Moskva: Nauka.